

20
DE ANI
HUMANITAS

Elisabeta Rizea (1912–2003), nepoată a liderului țărănist Gheorghe Șuța, ucis de comuniști în 1947, a fost o țărăncă simplă, fără multă școală, care și-a petrecut întreaga viață în locul de baștină din județul Argeș, de la poalele Făgărașilor (în satele Domnești și Nucșoara, aflate la circa 20 de kilometri unul de celălalt). Odată cu venirea la putere a comuniștilor în 1945, a sprijinit rezistența anticomunistă din munți: i-a aprovizionat cu alimente și bani pe luptătorii grupului Arsenescu-Arnăuțoiu din Făgăraș, cărora li s-a alăturat apoi și soțul ei, Gheorghe Rizea, până a fost prins și închis (va face 14 ani de pușcărie). Prinsă la rândul ei de miliție, a fost arestată, condamnată la șapte ani de temniță grea și închisă la Jilava, apoi la Mislea. Eliberată în 1958, și-a continuat activitatea „subversivă”. În 1959, când conducătorul mișcării de rezistență din Făgăraș, Gheorghe Arsenescu, e prins de Securitate, este arestată din nou și condamnată la alți 25 de ani; de astă dată, trece prin închisorile de la Pitești, Miercurea-Ciuc și Arad. Este eliberată în 1964, în urma decretului de amnistiere generală a deținuților politici.

Devine cunoscută de marele public în 1992, grație unui impresionant interviu acordat Luciei Hossu Longin, difuzat la televiziune în cadrul serialului *Memorialul Durerii*. În 2001, de Paște, Elisabeta Rizea este vizitată la Nucșoara de Regele Mihai și Regina Ana. O vizitează și președintele Emil Constantinescu. În timp, figura acestei femei simple și dârze, care nu și-a trădat semenii în ciuda celor 12 ani de pușcărie și a torturilor suferite, a devenit unul dintre cele mai puternice simboluri ale rezistenței anticomuniste românești.

Cornel Drăgoi (1926–2003), fiul preotului Ion Drăgoi din Nucșoara (executat la Jilava în 1959), a sprijinit la rândul său, pe când era student la Litere, mișcarea de rezistență Arsenescu-Arnăuțoiu din munții Făgăraș; a fost arestat în 1949, torturat și condamnat la mulți ani de detenție politică, fiind eliberat în 1962.

Povestea
ELISABETEI
RIZEA
din Nucșoara,
urmată de
mărturia lui
CORNEL
DRĂGOI

Relatări culese și editate de
IRINA NICOLAU
și THEODOR NIȚU

Cu o prefață de
GABRIEL LIICEANU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna
Concepție grafică: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Denisa Becheru, Carmen Petrescu
Corector: Iuliana Pop

Tipărit la „Monitorul Oficial“ R.A.

© HUMANITAS, 1993, 2010

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RIZEA, ELISABETA

Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara, urmată de mărturia lui
Cornel Drăgoi / Rizea Elisabeta, Drăgoi Cornel; ed.: Nicolau Irina,
Nițu Theodor; pref.: Liiceanu Gabriel. – Ed. a 2-a –
București: Humanitas, 2010
ISBN 978-973-50-2688-2
I. Drăgoi, Cornel
II. Nicolau, Irina (ed.)
III. Nițu, Theodor (ed.)
IV. Liiceanu, Gabriel (pref.)
94(498)„1946/1964“
343.8(498)(0:82-94)
821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Carte dedicată doamnei LUCIA HOSSU LONGIN, realizatoarea documentarului TV *Memorialul Durerii*, unde a fost difuzat, în primăvara lui 1992, un celebru interviu luat Elisabetei Rizea din Nucșoara, cel care ne-a dat ideea acestei cărți.

Cartea ELISABETEI RIZEA din Nucșoara și a finului ei, CORNEL DRĂGOI, nu ar fi existat fără entuziasmul, promptitudinea și priceperea celor doi editori ai ei, Irina Nicolau și Theodor Nițu, etnologi la Muzeul Țăranului Român din București. Le suntem recunoscători pentru felul în care s-au lăsat câștigați de o idee, au preluat-o și, mai ales, au știut s-o transforme în substanța unei cărți.

Editura

Cuvântul editorului

„Faci o carte despre Rizea?” Fac. După ce am închis telefonul, au început îndoielile. Dacă nu iese? N-are ce să nu iasă, ai auzit-o la televizor, vorbește foarte bine... Dar dacă nu mai vorbește, n-a spus că-i este frică? Și, chiar dacă vrea, există posibilitatea s-o inhib cine știe cum. Situația mi se părea infernală; cobor așa, din mașină, și îi pretind să-mi spună tot ce-a strâns în ea... Mai bine merg cu încă cineva, de pildă cu Doru. O să-i duc și articolul pe care l-am scris despre ea în *România liberă*. Oricum, pentru primul contact trebuie să găsesc ceva care să fie, sau măcar să pară, un gest natural. Nu pot să năvălesc în casă și să zic: am adus ziarul, mătușă... Căutam, ca orice orășean, gesturi firești.

Noroc că am avut noroc. Prima femeie pe care am întrebat-o unde locuiește familia Rizea era fata ei. Ne-a arătat cu mâna: uite casa! Mama, unde să fie? e la ea. Noi am intrat pe ușă și Elisabeta Rizea ne-a sărutat. Pe urmă, ca să se asigure, ne întreabă: nu sunteți securiști? Nu suntem, mătușă. După ce schimbăm câteva vorbe, scot la iveală cartea Aniței Nandriș. A fost o țărancă dârză ca dumneata, care și-a scris viața. Nu vrei să faci o carte? Păi cu ce să scriu eu, maică, uite mâinile mele... și ne

arată mâinile. O faci cu gura. Îți vorbești cartea, și restul ne privește pe noi. Gata, zice, am să vă spun toate chinurile mele... Ne-am oprit din înregistrat când am terminat casetele. În curte ne-a salutat un moș în cârje care ducea o găleată la porc. Gheorghe Rizea are 92 de ani și duce în spate toată gospodăria. La plecare am spus: revenim miercură viitoare.

Am revenit marți. Acum eram mai mulți: Doru Nițu și cu mine, Dan Dinescu pentru fotografii, Ioana și Radu, ca să audă și să vadă. În cameră la Elisabeta Rizea se afla un domn. Făcea ordine în corespondență. După *Memorialul Durerii*, Elisabeta a primit zeci de scrisori. Doi dintre noi au rămas cu el și ceilalți am ieșit afară pentru fotografii. Când ne-am întors, Doru înregistra, Radu pune întrebări și Cornel Drăgoi – adică domnul – povestea. Primul impuls a fost să spun: gata pauza, avem treabă cu mătușa. Dar sunt adepta etnologiei „dulci“, practică fără ton autoritar, așa că mai întâi m-am așezat pe scaun. Am ascultat câteva clipe și am schimbat cu Doru o privire – asta e! Când transcriam casetele, la București, deplângeam amândoi absența tonului narativ din vorbirea Elisabetei Rizea. Este cu puțință să faci o carte dintr-un vaiet prelung? Eram în căutarea unei soluții și ea a venit singură: povestea Elisabetei se întregea firesc cu mărturia finului ei, Cornel Drăgoi.

Din experiența de la Nucșoara am rămas cu câteva cuvinte și cu o singură imagine. Cuvintele au fost rostite de Elisabeta Rizea: „Păi cum să nu zbieri, doamnă, ca o vacă?“ Imaginea privește satul însuși, așa cum l-am văzut

în două după-amieze încinse de vară. Pe ulițe, nici un om. Lacul, oglindă. Casele curate și surâzătoare. Nu-mi amintesc să fi văzut undeva un loc mai senin, mai pacific. Dar ce se întâmplă aici, îți venea să strigi, unde sunt ura veche și ura nouă, unde sunt amintirile dureroase, aici a curs sânge! Nu se vedea nimic. Există în filmul *Oblomov* o secvență care face elogiul somnului – o casă care e stăpânită de un somn definitiv, o casă care doarme din temelii. Am suprapus cele două imagini și mi-am spus: Nucșoara doarme. Oare câți dintre oamenii satului visează urât?

Am fost acolo, am înregistrat și am transcris. Ce-am făcut noi n-a fost mare lucru, deși a pretins mult lucru. Pentru astfel de cărți principalul este să te transformi într-un canal suplu și transparent prin care să se strecoare, cu cât mai puține pierderi, suflul vorbitorului. Din materia informă, dar vie, care a rezultat, am încercat să modelăm această carte.

IRINA NICOLAU

POVESTEA ELISABETEI RIZEA

Totul a început cu o crimă

Uite pentru ce am făcut io ce am făcut, doamnă! Că sunt înaintea icoanei și Dumnezeu așa să mă ajute dacă mint... Mi-a omorât unchiu ăsta. Uite-l! Mi l-a-mpușcat când a venit comuniștii. Văr primar cu tata, părinții, frați. Nu puteau face comunismul de el, d-aia l-a împușcat. Că el era comerciant: a avut moară, mașină de lână, manufactură, prăvălie... Avea unde munci lumea, toți ținea la el. N-avea copii, săracu, și ajuta. Ajuta săracii, văduvele de la 1916, că i-a murit și lui un frate, Nicu, în război. Doamnă, unu era Gheorghe Șuța din Domnești! Domn! Domn! Îi plăcea să învețe lumea carte și să fie vrednică, să muncească. Nu pot eu să vă spun ce om bun și drierpt iera. Și comuniștii l-au împușcat. Uite, de asta am urât io comuniștii...

L-au omorât degeaba, doamnă... Mai de câtă ziuă, l-au ridicat din casă, l-a dus la Siguranță și l-a împușcat. Și a avut oameni domnu Mihalache, țărănist era domnu Mihalache, învățător la Domnești, a avut pe cineva acolo de a putut să-l scoată de la morgă și să-l aducă la cimitir. Da, când a auzit că-l aduce, a ieșit din tot satu și după alte

sate, a dat șoferu jos, că n-a mai vrut să mâie mașina, și l-a dus oamenii cu mașina mânată cu mâna. Până acasă la el au împins mașina... L-a dus și l-a ținut acasă două zile și două nopți și p-ormă l-a dus și l-a înmormântat. Era armată, da n-a tras. Îl mai arestase de două ori, da n-a avut cu ce-l judeca. I-a dat drumu acasă, că n-a avut ce să judece. Și l-a-ngropat, a terminat cu el.

Eu am plâns, m-am jelit, cum se spune la noi, m-am bocit dă unchiu, că ce-a făcut comuniștii cu el, că l-a-mpușcat. Am zis alea rele. Am zis. Nu pot să zic că n-am zis! Și a șoptit cineva la soțu meu să mă ia de acolo, că mă omoară. Și soțu meu 'ce – vino până încoa, că am să-ți spun ceva. M-a luat în altă parte și m-a suit în căruță. A pus pătura peste mine și m-a scos din comună. Dup-aia, acasă, când auzeam mașină, fugeam. Aveam două uluci trase coala în grădină și, când auzeam mașină, fugeam. Era în '47... Ș-apăi în '48 a început. Atunci i-a fost frică lu domnu Iancu Arnăuțoiu, la popa Drăgoi, oamenii ăștia cari ierau mai cap în sat, oamenii mai deștepți din Nucșoara.

Cum a plecat Elisabeta din Domnești și a ajuns la Nucșoara

Eu, doamnă, sunt de loc din Domnești. Mă trag din neamu lu Șuța. Pe tata meu îl cheama Ion. Pe mama o cheama Maria. La treizeșopt de ani tata a murit de inimă și a lăsat opt copii. Mama era de treizeșase. Era mai mică cu doi ani ca tata. A născut treispe copii. Da pă ăilalți

morți nu-i știu, îi știu numai p-ăi de-a trăit: Ion Țuța, Gheorghe Țuța, Petre Țuța, vedeți, Țuța ne zice nouă, Niculaie Țuța și Luca Țuța. Băieții. Și fetele: Ileana, Maria și Elisabeta, ieu, Tuța îmi zice, dar sunt scrisă Elisabeta. Așa ie mai serios... Am învățat șapte clase primare, nu mai multe, că n-a fost posibilitatea să merg eu la școală, că n-avea mama cu ce. Eram opt copii, doamnă, săraci, da ne-a crescut mama cu frica lui Dumnezeu, cu cinste, și n-am supărat-o pe mama niciodată. Oriîncotro m-a trimes, acolo m-am dus. La vaci, la vaci. La porci, la porci. Unde m-a trimes, acolo m-am dus. Ne-a mai ajutat și unchiu Gheorghe Țuța. El n-a avut copii și ne-a crescut pă noi, copiii lui văr-so. A cumpărat și un munte să ni-l dea, da l-a cumpărat degeaba, că l-a luat statul. Și tot el m-a măritat la opșpe ani și m-a adus în Nucșoara, că l-a avut aicea pă Gheorghe Rizea cu care lucra. N-a vrut mama să mă dea, zicea că sunt băieți buni și în Domnești. N-a vrut frații mei să mă dea aicea... Că soțul meu mai ținuse pe o altă verișoară a lui unchiu, care, când a născut primul copil, fata care ați văzut-o, a murit din naștere. Copilu era de opt zile când a îngropat pe mama ei. Era de cinci zile când a murit și cu trei, cât au ținut-o moartă, opt. Da unchiu a făcut ca el, m-a măritat...

Nimic de zis, am trăit bine. Am muncit, am cumpărat pământ... Care ni l-a luat! Nu mi-l mai dă nici astăzi. Nu vezi? Mi-a luat tot, doamnă. Mi-a stricat grajdu, magazii, tot ce-am avut. Nu mai am nimic. Am făcut noi o țăr de grajduri, da cu ce... Amândoi ologi. Eu nu poci de picioare, uitați-vă și dumneavoastră cum ie picioarele mele. Uite! Ie! Le pui drepte. Uitați-vă cum mi s-au făcut

mie picioarele, doamnă... Uite cum ie picioarele mele, că m-a băgat în lanțuri și m-a ținut în umezeala aia din Jilava. Nu e puțin să stai doi ani de zile la Jilava... Eram de treizeșopt de ani.

La nuntă a venit cu mașina să mă ia. Cu două mașini. După aia au venit și altele. Nuntă în regulă. Păi domnu Șuța, unchiu nostru, era om văzut. A fost numai fruntea satului din toate comunele la nunta mea. Am petrecut, dumnealor s-au dus acasă și io am rămas aici. Naș l-am avut pe popa Drăgoi, care l-a împușcat comuniștii. L-a urmărit și l-a prins la Vălsănești și l-a arestat. Și când i-a prins, după zece ani, pe ăștia, i-a dus la Jilava pe toți și i-a executat.

Am avut și zestre... am avut. Mi-a îmbrăcat mama casele, da nu mai am nimic din alea. Ca să ajung unde mă vedeți am fost la domnu Ceaușescu. Am avut eu pe cineva la București care a umblat... Mi-a dat casa. Atât! Pământu e și astăzi la ei. A dat fata mea, asta vădುವ, pământ în altă parte unuia și mi-a dat mie lângă casă. Ce-i în ușa casei. Nu mai am nimic. Mi-a stricat magazia, mi-a stricat grajdul, mi-a stricat tot, bucătăria, n-am mai găsit nimic.

Nimic, nimic, nimic n-am găsit. Că rămăsese o magazie, să aibă unde ține lemnele dispensarului, și m-am rugat de Ion Băncescu, că era la Sfat, să-mi dea mie magazia, că plătesc. N-a vrut! Da știți cum a murit, doamnă? Cu gātu pă scaun! Uite așa a murit. Nu ie moarte de om... Vedeți ce scrieți, doamnă, în carte, să nu dați de rău. Barim să trăiesc și ieu, să am parte de moarte bună. Că eu, să știu că ies ai noștri, aș spune totu, drierpt, da nu

știu, doamnă... și dacă am scăpat de lanțuri și de două ani de chin, să mă omoare ei acum? Nu mai dorm aici. De-acuma m-am mutat în camera aia. Că mă împușcă pe aici, pe fereastră, în pat. Ne culcăm așa: eu coala și Gheorghe coala. Zic – barim să scăpăm unul din noi, să mai aibă copiii un părinte. Și mi-e frică, mi-e frică... Că la noi, pentru pământu ăsta...

Era așa lume cinstită și așa lume cumsecade... Doamnă, n-aș fi dat-o pe nimic comuna asta! Acum ei au pământul de la Arnăuțoiu, de la ăștia care au fugit, de la mine, de la ăla, de la ăla... Și pentru pământ, ca să nu ni-l mai dea... Trei zile dacă mai trăiesc, da vreau să știu că s-a limpezit lumea. Că pământu, vezi, nu mi-l dă...

Ieu cried că v-a luat numărul de la mașină, așa cried.

În ce fel au trăit și au muncit Elisabeta și Gheorghe

...Eram de douăzeci ani când am născut fata. Atâta, un singur copilăș am făcut. Am crescut și fetița soțului de la nevasta dintâia. Când am luat-o avea doi, trei ani. Maică-sa murise din naștere. Cum eram eu rudă cu unchiu Șuța era și ea, tot la fel. Tot la fel eram rude.

Gheorghe, soțu meu, lucra la unchiu la lemnărie. Avea oameni la bușteni de brad. Așa era la noi, tăia din pădure, îi coja, îi tăvălea, îi ducea la fabrică la unchiu... Și el plătea la soțu meu pă metru cub. Și eu eram cu magazia.

Și în '41 a început războiul. Atunci când s-a-nceput războiul cu rușii, Gheorghe avea lucrare la munte. Mai trimetam și fetele cu mălai și tutun, când nu mă puteam

duce eu, că spălam rufe ori... Mergeau fetele. Ai din munte trebuia să aibă tot ce le trebuia. Și atunci s-a dus unu și a spus că să vină acasă, că a venit ordin să plece în război. A sunat clopotu, a sunat mobilizarea. Și soțu meu a rămas atunci. Oamenii luase alimente, luase bani înainte, că le trebuia să lucreze. Ei, și care a fost să plece a plecat. Da dacă i-a luat în război, ce era să facă? Unii au mai venit, alții nu a mai venit, cum se întâmplă în război. L-a luat și pe soțu meu la concentrare. Am rămas eu la magazie și încă doi, care vedea de lucrare. Și mă duceam și cu alte femei din sat și copii, așa, mai măricei, mergeam cu caii în munte să ducem alimente. Soțu meu făcea armata la Brașov. Vânători de munte. Așa a făcut el armata. Nici în timpul războiului nu l-au trimis pe front. Că era mai mare. Le ducea cu trenu muniții. De acolo mai da fuga câte o ștearsă la deal... O vint într-o zi și nu m-a găsit acasă. Era mama. Io ieram la pepeni-eră, pliveam stratele de brădui ale lu unchiu. Pliveam de buruieni. Eram dusă cu femei din sat, cari mai bătrâne, cari mai tinere. Mai scoteam și eu încă un ban...

Dup-aia a venit Gheorghe acasă și a luat lucrare cu un frate de-al meu. Acolo ne-a plătit unchiu meu la metru cub, că el lua buștenii. Ne dădea bani înainte de mergeam cu lucrarea. Aducea soțu meu cu vagonu porumbu și da la oameni. Am muncit așa și ei ne-a lăsat, doamnă... Păi, doamnă, cum să nu zbieri, brie, doamnă, nu poci, nu poci! Că știi numai eu cât am muncit! Și poate aveam prune în Domnești, da le vindeam gata adunate, în loc să bea și soțu meu un ciocan de țuică. Că le-am vândut să plătesc oamenii în munte, că avea un boier un pământ

aicia și iera aproape de noi și ziceam să luăm de la Guță Iorgulescu pământ. Adunam bani să cumpărăm. Băgăm totu în bușteni. Ce muncesc eu, ce muncești tale, plătim oamenii, le aducem porumb, dăm la oameni tot ce trebuie, ca să avem și noi odată banii grămadă, că avem două fete, și fetele fac copii. Îmi plăcea să muncesc. E, doamnă, și ne-a lăsat de am scos jumătate până într-o poiană, i-am scos, i-am făcut teancuri mari și jumătate i-am dus la fabrică la Domnești. Și mi i-a luat, doamnă, mi i-a luat când a venit naționalizarea. Domnule, tot a luat! Tot, brie... Am muncit numai pentru stat. Uite, să nu-mi ajute Dumnezeu dacă mint. Nimic, nici un ban n-am luat pă ei. Nici cincizeci de bani n-am luat pă ei. Și mai are acum necaz pe mine că nu tac, că vorbesc. Da numai eu știu cât am muncit. Că pe munte, până da bruma aia mare, nu mă-ncălțam. Așa! C-atunci umbla lumea desculță, nu ca acum. Și mi-a luat, doamnă, buștenii: și pe hăia din Domnești, aduși gata, și pă hăia de aicea. Sunt trecuți undeva? Nu e trecuți nicăieri! Mi-a luat buștenii, mi-a luat pământu, mi-a luat tot!

În care Arsenescu, Arnăuțoi și ceilalți
au urcat în munți

Pe unchiu Gheorghe Șuța l-a împușcat în '47. Din '47 a-nceput vrajba de a băgat frica în ăștia care au făcut politică țărănistă. Băiatu lui domn Iancu, căpitanu ăl mare, că domnu Neluș a murit în munții Trata... Domnu Tomiță era la garda regală. Făcea armata, adică era angajat

acolo. Făcea școala aia. Ei, doamnă, de politică l-a dat afară. Da nu l-a lăsat, doamnă, nici acasă, că avea pământ, muncea. Nu l-a lăsat. A început să-l caute. Domnu colonel Arsenescu a venit de la Câmpulung adus de socru lu domn Tomiță, și l-a adus la el aici, acasă. L-a adus aici. A plecat dacă a văzut că-i caută și-i urmărește. A plecat în munți. Da nu-i lăsa nici acolo! Așa că au început să urce la munte din '49. Era Arnăuțoii, care era doi frați, cu Arsenescu trei, cu Chircă patru, după-aia s-a băgat și băieții lui Chircă, s-a băgat și Ticu Jubleanu cu femeia, Marioara, și cu băiatu. Țsta a rămas ultimul și s-a împușcat singur în bordei, acolo unde i-a prins. Așa a fost, eu nu spun minciuni. Da nu știu dacă e bine să scoateți acum cartea, doamnă, până nu s-a schimba...

Au plecat pe rând. S-a dat ăla după ăla, ăla după ăla. Noi i-am ajutat. Noi n-am plecat până nu ne-au luat ei și ne-au băgat prin pușcării. Pe mine m-a pârât o țigancă, o baragladină, cum am spus și la televizor. A fost griu, doamnă. Uite, am și o gaură colea în ușă, să o vedeți, gaura de glonț. Și ăștia au dușmănie pe mine că vorbesc. Păi aș zbiera, doamnă, ca o vacă, nu ca un om! Atâtea sunt de spus... Da mă stăpânesc de frică, că acum nu mai sunt de treisopt de ani. Nu mai poci fugi prin grădini, nu mai pot să merg, că vedeți cum e picioarele mele și vedeți mâinile mele. Să nu moară până n-o sta unde m-au ținut pe mine și să nu... Să-i chinuie Dumnezeu, nu să-i chinui io, cum m-au chinuit ei pe mine...

Uite așa-mi vin în minte... cum mi-au băgat ochelari d-ăștia de tablă, ferească Dumnezeu să știți ce-i asta, și m-a luat de braț, că nu vedeam nimica pe coridor. Și,

ori că mi-a pus el piedică, ori m-am împiedicat – că am venit pă brânci, așa, jos. Și el mi-a dat cu bocancu aici, în coastă. Trăiește în Pitești. *Oprea*. A vint o doamnă cu care am stat în celulă și mi-a spus: să vii să vezi pe Oprea ce burtă are. Zic: el are burtă și eu m-am uscat, că mă vedeți cum sunt, numai piele și os. Sunt ca o mască acum, doamnă, de chinurile care au fost pe mine și de inima rea pe care am avut-o. Așa. Și să viu acasă să nu mai găsesc nimic!! Nimic n-am găsit. Dacă mă tăiam la un deget, eu n-aveam cu ce mă lega. Tot ce-am lăsat în casă și în magazia mea și în curtea mea – n-am mai găsit nimic. Nu mai pot să-mi spun tot amarul care a fost în mine și tot chinu cu care m-a chinuit hoții ăștia...

Zece ani au stat în munte. După zece ani i-a prins. Și nu avea stabil pe undeva. I-a cătat de-a rândul. Avea bordeie pe toate văile și pe toate dealurile. Când a născut pe fetița aia, i-a făcut copăiță de coajă de brad și au cusut-o, așa, și a dat-o cu rășină să nu curgă și să-i facă baie. Până au făcut și ei rost de o copaie. Și noi le duceam când le puteam duce, când nu puteam, nu le duceam și răbdau.

Pe urmă Chircă a fost mort în munți, băieții lui au fost închiși, eu închisă. Da am lăsat pe alta în locu meu. Vorbisem cu ea până să mă închiză. Marinico, zic, dacă cumva mă-nchide pe mine, ai tu grijă! Adică să nu moară de foame. Să le mai duci. Da pe mine nu m-a prins, doamnă, cât am fost eu de păzită, că eram păzită, vorba aia, nici nevoia nu puteam să mi-o fac cu liniște, așa eram păzită, pe de-a rândul. Da Dumnezeu m-a ferit și eu am știut să mă păzesc și nici nu am spus la nimeni. Și am și acum multe secrete, da nu le spui până n-oi vedea că

mor, să chiem fetele să le spui, să știe măcar ele... Că uite, doamnă, nu știi cu cine vorbești și s-aude și te-mpușcă. Vorba aia, am scăpat eu de primu glonț – și să mi-l dea ăștia, acuma?

Jurământul.

Câți au făcut pușcărie din neamul Elisabetei

...Ei, și armata, securitatea îi căuta. Se ducea la munte, în toți munții. Țin minte că odată, atunci, am luat legătură cu ei, a venit aici în casă și m-a trimes după cutare, după cutare. Au venit aici și au depus jurământu. A jurat pe armă, pe Evanghelie și pe Cruce. Și *jur pe Sfânta Cruce și pe Evanghelie*, și ținea crucea în mână, *că nu voi trăda niciodată*. Și nu trădez acuma că vă spui dumneavoastră, că iei ie prinși demult. Ce știu eu cine sunteți dumneavoastră, puteați să fiți ai securității și să-i ridice... Se întâmplă! La jurământ a fost Arsenescu, căpitanu Arnăuțoiu și domnu Petrică. Trei. Păi eram vecini aicea... Unde-i Miliția acum, era casa lor. Ca fata cu mama eram eu cu doamna Arnăuțoiu, mama lor. Popa era nașu mieu. Om deștept. Popa m-a mânat după frate-miu Luca și după încă unu. A venit și ei și a depus jurământu. Eu n-am jurat atunci, că eram patrulă pă stradă, păzeam. Am jurat altă dată, în casă la dom Petrică.

Din frații mei trei au depus jurământu, Naie, Ghiță și Luca. Da nu mai sunt, numai Luca mai e... Luca a fugit din sat, da n-a fugit mult, dup-aia s-a predat. A stat ascuns pe la o cumnată de-a lui, mai pe acasă la mama

prin podu grajdului, pe unde-a putut. Și pe urmă s-a predat. El n-a stat în munți. Și după ce l-a arestat și a venit acasă, când a sosit acasă, că n-avea telefon să anunțe că vine, l-a adus de la Brașov la Pitești și de la Pitești a venit el singur și, doamnă, ce s-a-ntâmpat, femeia lui atât a putut, s-au sărutat și a căzut pe el în jos, moartă. A murit. A făcut de aia la cap. Și pă el l-a chinuit și în pușcării și după aia, l-au tot purtat din închisoare în închisoare. Și când a venit acasă frate-miu – mama moartă, nevasta lui a murit lângă el, pe lângă el în jos a căzut moartă, doamnă... După atâta amar... Nu știe nimeni cât a fost de amărât și de chinuit...

Din neam au făcut pușcărie o droaie, să vă spui: Naie, Luca, frați, cumnatu Vlădescu, Petre Vlădescu, o ține pe Elena Vlădescu, soră-mea, Laurenția, fata mea, eu, Gheorghe, bărbată-miu, Vasile, bărbatu lu Lenuța, ailaltă fată, Belu îi zicem noi, Belescu, și cu taică-su lu Belu, Ghică Belescu, socru Lenuții. Ei?! Și nu-i mai zic pe ailalți, câți îi lua din casă de unde dormea, noaptea, din pat, pentru cercetări. Nu știu cât a făcut pușcărie Luca, șapte ani parcă i-a dat, și când a venit a căzut femeia lui lângă el, atât a fost, ea l-a sărutat pe el, el pă ea și a murit. E văduvoi până astăzi. Frate-miu Naie a făcut cinci ani parcă, s-a dus cu soțu meu, că l-a ascuns. Depusesese și el jurământ, v-am spus. Da ăia nu știau de jurământ atunci, că le-ar fi dat mai mult. Și soțu meu a fost cinsprezece ani condamnat, da a făcut paisprezece că i-a dat drumu cu decretu din '64. Eu doisprezece, Laurenția doi, și ailalți nu mai știu cât, dar au făcut... Și toți am fost vinovați, fiecare a făcut, chiar dacă a tăgăduit că

a făcut. Uite că mi-am adus aminte, Vasile Belu și cu taică-su au făcut câte trei ani. Trei ani pentru că l-au ascuns pe Gheorghe...

Cum a trăit Gheorghe ascuns.

Și poți, bre, să ierți comuniștii?

Când a născut Lenuța, Gheorghe era ascuns la socru ei. Noaptea m-am dus călare să-l văd pe Gheorghe. Era o ascunzătoare în fân de numai așa am stat și io, și el, uite-așa, cu genunchii la gură. Podu de la grajd era plin de fân și numai pe unde băga fânul la vacă era o țâr de loc, ca să te dai jos. Gheorghe cobora oleacă și intra îndărât. Chinuit, cum nu s-a pomenit... Și dimineață vine cuscu, zice, cuscre, dați-vă jos de acolo. M-am dat io jos pe-o parte și el pe alta. Cuscre, nu te mai pot ține aici. Az-noapte, zice, patruzeci au arestat din Nucșoara, printre care a fost și Lucreția ta. Io nu te mai țiiu aici că ne arestează și pe noi și mi-e frică! Și era o bârnă pusă în grajd, un lemn așa mare. Și el a plecat. Trebuia să facem așa cum zice el – nu-l mai ține, adică să plece. Omului i-e frică, n-ai ce să faci. Și Gheorghe către mine – ce să fac io, ia tu, zice, bârna aia și dă-mi cu ea în cap, omoară-mă tu, că mă omoară ăia. Ia bârna și dă-mi cu ea în cap! Io, când am auzit așa, Doamne ferește, mi-a dat Dumnezeu putere. Gheorghe, zic, ai putea să faci treaba asta? Stai aici că io pân deseară te-am aranjat. Mă știi cum sunt! Așa... da să nu-ți faci nimic, că eu până deseară te iau de aici.

Jur! Uite, eu plec acum. Am plecat, doamnă. M-am strecurat să nu mă vadă lumea că de unde ies și să să ducă să-l prindă. El s-a băgat îndărât înapoi... Și poți să ierți, brie, comuniștii?! Români nu sunt, doamnă, fir-ar ai nu știu cui, români nu sunt. Îi sânge de români în ei și n-au milă? Tu să te lăfăi în toate, să trăiești bine, și altu... Strica-le-ar Dumnezeu, că Dumnezeu este mai mare ca toată lumea. Că-mi vine să zbier, nu să țin, că nu mai pot...

M-am dus, m-am strecurat, doamnă, în pădure, am luat-o pe câmpuri, pe unde am putut, și am intrat în comună. M-am dus la Sfât și am găsit gardistu și am dat telefon la fratele meu Naie, la Naie Șuța. Naie, zic, vino tu de ia buțale, ia buțale că io nu pot să le aduc. Buțale iera omu meu. Dar, să nu știe ăștia, vorbeam așa. Da el cătă mine, că și-a dat seama, zice: adă-mi-le tu numai până la Băcioiu, că io n-am timp să vin până acolo. Adică, până să treci podu se făcea o uliță pă câmp și acolia iera un frate al mieu cu oile, frate-miu Petre. A murit. A dat pentru ăi din munți și dolmanul din spinare... N-am spus nimic și așa a scăpat nearestat. Acum poate să știe, că n-are de unde să-l mai ia, că e mort de doișpe ani, dacă nu mai mult...

Așa, și s-a dus cumnată-miu, l-a luat pă Gheorghe și, dă-i pă colea, dă-i pă colea, l-a strecurat, doamnă, și l-a dus acolo. Da frate-miu Petre a plecat cu oile mai încolo. I-a spus lui Naie, zice, uite Naie brânza, uite sloi de oaie făcut acolo, așa-i zice la noi la carnea aia prăjită, sloi. O prăjești carnea pă jumătate și pe urmă bagi ceapă în ea și puțin ardei și cu seu ăla. O făcea Petre roată ca săpunu. Tăia din ea – și așa de bun era, doamnă... Nu

ca tocana, mai bun! Și-l încălzea... că el, dacă îl lua cu el cu oile, trebuia să-l facă tare. Și deloc nu se strică. Le-a încălzit sloi, le-a dat brânză de asta, nu telemea, brânză adusă de la munte, și a făcut Naie și o mămliguță caldă... și au mâncat câteștrei: Naie, Gheorghe și cumnatu meu. A mâncat și pe urmă a venit cu doi cai cu șăile pă iei. Unu a încălcat soțu meu și altu frate-miu, Naie. Și-ălă-lant a vînt acasă. Până seara a fost arănjat. Și l-a dus și l-a băgat la soră-mea într-o bute și i-a băgat o scară înăuntru și una pe afară. Bute de bagi prune în ea. O scară i-a pus-o de s-a suit și una i-a pus-o ca să poată să iasă noaptea. Avea acolo o oliță ca să facă pipi, că nu putea altfel, că-l vedea vecinii, și dimineața, de cu noapte, pentru altceva mergea la veceu. Și i-a băgat și o cojoacă așa, cu lână, cum poartă ciobanii, și o pătură, cum zicem noi poclat. Să nu-i fie frig acolo iarna. Și a stat...

Cînd securiștii îl căutau pe Gheorghe
în noaptea de Paști, și el dormea liniștit

Era în toamna lui '49. Și-i dădea mîncare acolo, în bute. Nu ieșea. Și ce s-a întîmplat, că ar fi stat numai acolo, dar uite că nu s-a putut... Lîngă casa soră-mii, cum ar fi aicia grajdu meu, lîngă casă, numai gardu-i despărță, era un croitor. Și, într-o dimineață, l-a văzut un ucenic pă Gheorghe, unu care era acolo să învețe croitorie. Gheorghe ieșise din bute să se ducă la veceu, și ăla a fost în grădină, tot acolo la veceu, și l-a văzut. S-a dus și l-a pârât la securitate. Da vezi cum lucriază Dumnezeu,

doamnă, că nu l-a prins! Era în noaptea de Paști. Soră-mia l-a băgat pă Gheorghe în casă. Au zis că în sâmbăta Paștilor nu mai pleacă ei să-l caute. L-a scos de acolo, l-au primit în casă, și-a făcut baie, l-a primenit, a mâncat și s-a culcat și el în casă, în pat. Ca să vie ca frunza și ca iarba securitatea! Ucenicu le spusese că e la a patra casă. Da e zistă Dumnezeu! Am așa o credință mare în Dumnezeu, doamnă... cum l-a scăpat Dumnezeu atunci, că-l găsea atunci în pat și ne lua de atunci pe toți și ne împușca! Ei ce-a făcut, securiștii: omu ăla care era croitor lângă soră-mea avea acolo și atelieru. Era ca o casă și acolo lucra la mașini. În ailantă casă stătea el și femeia și copiii. Da atelieru era o casă cu doo camere. Și ei au numărat patru case, a pus și atelieru și n-a ajuns la soră-mea. Vezi, Dumnezeu! Ei n-a văzut că în curte la ăla era doo case ale lui... n-a socotit bine. Deci au răscolit toate casele alea amândouă. Și era în curte snopi de coceni și ei credeau că e băgat acolo, și înțepau cu baionetili uite așa, uite-așa... Și aveau puțină cu varză și băga sabia în varză, prin murături. Ce-a zis – o fi băgat, ascuns pe acolo. Pe de-a-rându a căutat, da n-a găsit nimic. Dimineața, când să scoală sor-mea... da așa i-a amuțit Dumnezeu de i-a adormit, de n-a mișcat unu, n-a deschis ușa, n-a deschis nimic. N-a văzut ăia de la securitate nici o mișcare la soră-mea! A dormit morți toți. Era noaptea de Paști, nu vine nimeni... Când iese soră-mea afară, spune Veroana, fata la omu ăla, croitoru: vai, țață Lino, ce-a fost la noi az-noapte! Ce-a fost, Veroană? Armată ca frunza și ca iarba. Păi de ce a venit, Veroană? De Gheorghe n-a știut nici un vecin, n-a știut nimeni, doamnă, nimeni. Veroana

Cuprins

Prefață la o spovedanie	7
Cuvântul editorului	13
<i>Povestea Elisabetei Rizea</i>	17
<i>Mărturia lui Cornel Drăgoi</i>	101